

KONCEPT KOHERENTNOSTI U PRAVU EUROPSKE UNIJE

Dr. sc. Dunja Duić *

UDK: 340.112:347.176(4)EU

340.112:061.1(4)EU

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: ožujak 2015.

Koherentnost je predmet proučavanja u brojnim znanstvenim disciplinama, a posebnu važnost daju joj teoretičari u području filozofije prava. Pojam koherentnosti sadržava više nivoa i isprepleće se s drugim pravnim pojmovima, zato će se u ovome radu pokušati ujednačiti teorije koherentnosti. Cilj je ovog rada utvrditi što je koherentnost. Definiranje pojma koherentnosti bit će provedeno na primjeru prava vanjskih odnosa Europske unije. Razlog tome je činjenica da je pri posljednjim izmjenama Osnivačkih ugovora jedan od političkih imperativa bio postizanje koherentnosti u području vanjskog djelovanja Europske unije. Danas postizanje koherentnosti predstavlja pravnu obvezu za institucije Unije i za države članice. Kako je riječ o pojmu oko kojeg postoji veliki prijemor među znanstvenicima i koji predstavlja obvezu u pravu Unije koje je od stupanja Republike Hrvatske u članstvo nadređeno pravu RH, treba smatrati da postoji potreba za interpretacijom i definicijom pojma koherentnost. Kao primjer za analizu pojma koherentnosti u ovom radu poslužilo je područje prava vanjskih odnosa EU-a, iako dani zaključci mogu biti primijenjeni u bilo kojem pravnom sustavu. U radu će biti objašnjen pojam koherentnost. Objašnjenje je temeljeno na pravnoj, filozofskoj, politološkoj i lingvističkoj analizi. Nadalje, rad obrađuje razlikovanje koherentnosti i konzistentnosti, dok posljednje poglavlje donosi definiciju stupnjeva koherentnosti i samog pojma.

Ključne riječi : koherentnost, konzistentnost, pravo EU-a, vanjski odnosi EU-a

* Dr. sc. Dunja Duić, viša asistentica Pravnog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Stjepana Radića 13, Osijek; dduic@pravos.hr

I. UVOD

Teorija koherentnosti obrađena je u različitim područjima kao što su etika¹, logika², filozofija jezika³, filozofija (epistemologija⁴ i metafizika (ontologija)⁵) i političke znanosti.⁶ U svim navedenim područjima postoje različiti stavovi o tome kako određeni skup elemenata (npr. norme, diskursi, umjetnička djela, teorija, uvjerenja itd.) učiniti koherentnim. U pravnoj znanosti, u posljednjih četrdesetak godina, koherentnost je postala važan predmet istraživanja teoretičara u području filozofije prava.⁷

Koherentnost kao pojam u filozofiju prava uvode teoretičari koji govore o pravnom rasuđivanju i interpretaciji prava. Pravnim rasuđivanjem možemo smatrati rasuđivanje o pravu, tj. rasuđivanje o samom sadržaju prava u primjeni⁸ i rasuđivanje na temelju sadržaja prava koje je u primjeni u slučaju pred

¹ Goldman, A. H., *Moral knowledge*, Routledge, London, 1988., str. 8 – 12.

² Hurley, S., *Natural reasons: Personality and polity*, Oxford University Press, Oxford, 1989., str. 225 – 252; Hellman, C., *The notion of coherence in discourse*, u: Rickheit, G.; Habel, C. (ur.), *Focus and coherence in discourse processing*, DeGruyter, Berlin, 1995., str. 190 – 203.

³ Fodor, J.; Lepore, E., *Holism: A shopper's guide*, Blackwell, Oxford, 1992., str. 37 – 105.

⁴ Bonjour, L., *The structure of empirical knowledge*, Harvard University Press, Cambridge, 1985., str. 80 – 222; Thagard, P.; Verbeurgt, K., *Coherence as constraint satisfaction*, *Cognitive Science*, vol. 22, 1998., str. 1 – 24.

⁵ Rescher, N., *The coherence theory of truth*, Oxford University Press, Oxford, 1973.

⁶ Nuttall, S., *European Foreign Policy*, Oxford University Press, Oxford, 2000., str. 25 – 26, 66, 89 – 90; Missiroli, A., *Coherence for security studies*, Occasional Papers, br. 27, Institute for Security Studies, Western European Union, Paris, 2001., str. 1 – 23; Mahncke, D., *European Union diplomacy: coherence, unity and effectiveness*, P.I.E. Peter Lang, Bruxelles, 2012., str. 15 – 63.

⁷ MacCormick, N., *Legal Reasoning and Legal Theory*, Clarendon Press, Oxford, 2003., str. 106 – 108; MacCormick, N., *Coherence in legal justification*, u: Krawietzet, W. (ur.), *Theorie der normen*, Duncker und Humblot, Berlin, 1984., str. 37 – 53; Peczenik, A., *On law and reason*, 2. izdanje, Springer, Dordrecht, 2008., str. 131 – 152; Raz, J., *The relevance of coherence*, *Boston University Law Review*, vol. 72, 1992., str. 273 – 321; Dworkin, R., *Taking rights seriously*, Harvard University Press, Cambridge, 1978., str. 81 – 130; Dworkin, R., *Law's empire*, Fontana, London, 1986., str. 45 – 355; Hurley, S., *Coherence, Hypothetical Cases, and Precedent*, *Oxford Journal of Legal Studies*, br. 10, 1990., str. 221 – 251; Balkin, J. M., *Understanding legal understanding: The Legal subject and the problem of legal coherence*, *Yale Law Journal*, vol. 103, 1993., str. 105 – 176.

⁸ Naravno, mogu se dogoditi ekstremne situacije u kojima suci ne bi trebali primijeniti pravo kao što je na primjer bio slučaj s nacističkim pravom. Vidi više u: Dworkin, R., *Carstvo prava*, Filip Višnjić, Beograd, 2003., str. 113 – 115 (knjiga *Carstvo prava* prijevod je izvornog djela R. Dworkina *Law's empire*, Fontana, London, 1986.).

sudom. Potreba za pravnom interpretacijom proizlazi od teoretičara koji tvrde da riječi i pravna pravila (koja se sastoje od riječi) ne mogu sama po sebi imati neko značenje, stoga ih je potrebno interpretirati (tumačiti). Većina teoretičara slaže se oko tvrdnje da je interpretacija dvostruki koncept koji sadržava analizu onoga što jest (pravo koje je na snazi i koje je van snage) i kreativna predviđanja onoga što dolazi, tj. interpretacija predstavlja pokušaj ne samo reprodukcije nego i donošenja novih spoznaja.⁹

Na jačanje utjecaja interpretacije u teoriji i filozofiji prava i uvođenje pojma koherentnosti u rasprave o interpretaciji najveći utjecaj ima Ronald Dworkin i njegov koncept interpretacije (tumačenja) prava.¹⁰ Njegova teorija o pravu kao integritetu zahtijeva da prilikom interpretacije pravo treba tumačiti tako da djeluje podudarno.¹¹ Dworkin, najgrublje rečeno, smatra da je zakon valjan ako slijedi najkoherentniji skup načela koja opravdavaju slovo zakona (sam zakon, kako je prethodno navedeno, prema njegovu interpretativnom konceptu, nema bez interpretacije nikakvo značenje).¹²

Također, veliku ulogu u jačanju važnosti interpretacije (tumačenja) u području pravne znanosti kontinentalnog pravnog sustava svakako ima europsko pravo koje u čl. 267. UFEU-a predviđa pokretanje prethodnog postupka pred Sudom EU-a. Postupak se pokreće ako se neko pitanje europskog prava pojavi kao relevantno za odlučivanje u premetu. Članak 267. UFEU-a propisuje da nacionalni sud može pokrenuti postupak za prethodnu odluku pred Sudom EU-a ako postoji potreba za interpretacijom (tumačenjem) ili ocjenom valjanosti prava EU-a.¹³

Jasno je iz navedenog da u cilju interpretacije prava i pravnog rasuđivanja postoji potreba za koherentnošću. Međutim, predmet istraživanja u ovom

⁹ Marmor, A., *Interpretation and Legal Theory*, Clarendon Press, Oxford, 1992., str. 27 – 62; Raz, J., *Why Interpret?*, Ratio Juris, br. 9, 1996., str. 349 – 363.

¹⁰ Pravo nije neki apstraktni skup normi odijeljen od morala i ćudorednoga življenja, nego koherentan sklop pravila izveden i povezan s moralnim načelima i svijetom života. Dworkin, 1978., *op. cit.* u bilj. 7, str. 81 – 130; Dworkin, 1986., *op. cit.* u bilj. 7. Ipak treba naglasiti da postoje i brojni kritičari pozitivizma koji zagovara Dworkin, vidi npr. Kress, K. J., *Why No Judge Should Be Dworkinian Coherentist*, Texas Law Review, br. 77, 1999., str. 1375 – 1426.

¹¹ Dworkin, *op. cit.* u bilj. 8, str. 190 – 295.

¹² Dworkin, 1978., *op. cit.* u bilj. 7, str. 81 – 130.

¹³ Pročišćene inačice Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o funkcioniranju Europske unije [2010] OJ C83/13, čl. 267. UFEU-a. Vidi više u: Petrašević, T., *Prethodni postupak pred Sudom EU*, Gradska tiskara, Osijek, 2014.

radu nije interpretacija prava i pravno rasuđivanje. Cilj je ovog rada utvrditi što je koherentnost. Utvrđivanje i definiranje pojma koherentnosti bit će provedeno na primjeru prava vanjskih odnosa Europske unije. Jedan od imperativa koji je bio postavljen pri posljednjim izmjenama Osnivačkih ugovora¹⁴ bilo je postizanje koherentnosti u području vanjskog djelovanja Europske unije. Prema odredbama Osnivačkih ugovora osiguranje koherentnosti predstavlja pravnu obvezu za institucije EU-a i za države članice. Kako je riječ o obvezi u pravu Unije koje je od stupanja RH u članstvo nadređeno pravu RH i oko kojeg postoji veliki prijedor među znanstvenicima u području filozofije prava, treba smatrati da postoji potreba za interpretacijom i definicijom pojma koherentnost, što će biti učinjeno u ovom radu.

II. KOHERENTNOST I KONZISTENTNOST

1. Lingvistički problem

Sve ovlasti i obveze Europske unije i država članica proizlaze iz Osnivačkih ugovora (Ugovor o EU-u i Ugovor o funkcioniranju EU-a) čije su potpisnice države članice. U pogledu nadležnosti Unije treba istaknuti činjenicu da Unija ima nadležnosti koje su na nju dragovoljno prenijele države članice. Dakle, osiguranje koherentnosti u pravu EU-a predstavlja ugovornu obvezu. Ugovor o Europskoj Uniji propisuje obvezu osiguranja koherentnosti u pet članaka (čl. 13. st. 1. UEU-a; čl. 16. st. 6. UEU-a; čl. 18. st. 4. UEU-a; čl. 21. st. 3. UEU-a i čl. 26. st. 2. UEU-a), a Ugovor o funkcioniranju Europske unije propisuje obvezu osiguranja koherentnosti u šest članaka (čl. 7. UFEU-a, čl. 121. st. 3. UFEU-a, čl. 196. UFEU-a, čl. 256. st. 2. UFEU-a, čl. 256. st. 3. UFEU-a i čl. 334. UFEU-a). Primjerice, čl. 13. UEU-a propisuje da Unija ima institucionalni okvir čiji je cilj, među ostalim, osiguranje koherentnosti politika i djelovanja Unije.¹⁵

Obveza osiguranja koherentnosti postoji, ali već pri pregledu službenih verzija Ugovora javlja se prvi problem u određivanju obveze koherentnosti. Različiti jezici ne koriste se istim izrazom za iste ugovorne odredbe, pa se stječe dojam da nije riječ o istom pojmu. Primjerice, francuski, talijanski, njemački i

¹⁴ Nadalje, "Ugovor" označava "Osnivački ugovor", tj. njegovu aktualnu inačicu Ugovor iz Lisabona (Pročišćene inačice Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o funkcioniranju Europske unije [2010] OJ C83/13). UEU označava Ugovor o Europskoj uniji, a UFEU označava Ugovor o funkcioniranju Europske unije.

¹⁵ Pročišćene inačice Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o funkcioniranju Europske unije [2010] OJ C83/13, čl. 13. UEU-a.

španjolski koriste se izrazima *coherence*, *coerenza*, *Kohaerenz* i *la coherencia*, što bi u prijevodu bila *koherentnost*, dok engleski jezik u istom članku ugovora koristi izraz *consistency*, što bi u prijevodu bila *konzistentnost*.¹⁶ Za jasno određenje pojma koherentnosti ključno je njegovo prethodno razgraničenje ili izjednačavanje s pojmom konzistentnosti.

U hrvatskoj se jezičnoj verziji Ugovora upotrebljavaju dva pojma: koherentnost i dosljednost. U čl. 13. st. 1. UEU-a govori se o koherentnosti, a u čl. 7. st. 1. UFEU-a spominje se dosljednost (konzistentnost): “Unija osigurava dosljednost svojih politika i aktivnosti, uzimajući pritom u obzir sve svoje ciljeve i u skladu s načelom dodjeljivanja ovlasti”.¹⁷ S obzirom na to da hrvatska službena verzija Ugovora iz Lisabona izjednačava koherentnost i dosljednost, treba provjeriti jesu li ti pojmovi *de facto* i *de jure* istoznačnice.

Treba naglasiti da ne postoji pravilo o jezičnoj većini u pravu EU-a i smatra se da je svaka verzija Ugovora autentična, što je i potvrđeno u predmetu *CILFIT*.¹⁸ Ipak, predmet *Profisa* propisuje obvezu tumačenja jedne jezične verzije u svjetlu ostalih verzija. Ako postoji razlika između jezičnih verzija, odredba se mora tumačiti u skladu sa svrhom i općom shemom pravila čiji je dio.¹⁹ Kako većina službenih verzija Ugovora upotrebljava pojam koherentnost, uporabu pojma konzistentnost u engleskoj verziji možemo smatrati iznimkom. Treba smatrati da engleska verzija, iako se koristi pojmom *consistency*, sadržajno tim pojmom obuhvaća pojam *coherence*. To potvrđuju i rasprave o koherentnosti na znanstvenoj razini i engleske verzije službenih dokumenata u kojima je izraz *coherence* češće u uporabi od pojma *consistency*.²⁰ Uz to i Sud EU-a u dvjema presudama protiv Njemačke i Luksemburga ističe da države članice moraju surađivati s institucijama EU-a kako bi osigurale koherentnost i konzistentnost.²¹

¹⁶ Hillion, C., *Tous pour un, un pour tous! Coherence in the External Relations of the European Union*, u: Cremona, M. (ur.), *Developments in EU External Relations Law*, Oxford University Press, New York, 2008., str. 10 – 37; Tietje, C., *The Concept of Coherence in the TEU and the CFSP*, *European Foreign Affairs Review*, vol. 2, br. 2, 1997., str. 211 – 233, str. 217.

¹⁷ Pročišćene inačice Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o funkcioniranju Europske unije [2010] OJ C83/13, čl. 7. UFEU-a.

¹⁸ Predmet 283/81 Srl CILFIT and Lanificio di Gavardo SpA v. Ministry of Health, (1982) ECR 3415.

¹⁹ Predmet C-63/06 UAB Profisa v Muitinės departamentas prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos, (2007) ECR I-03239.

²⁰ Commission Communication “Europe in the world”, COM(2006) 278 final.

²¹ Predmet C-266/03 Commission v. Luxemburg (2005) ECR I-4805, par. 60; predmet C-433/03 Commission v. Germany (2005) ECR I-6985, par. 66, i Predmet C-264/07 Commission v. Sweden (2010) ECR I-3317.

Sud, dakle, zauzima jasno stajalište da pojmovi koherentnost i konzistentnost nisu međusobno zamjenjivi, nego je njihovo značenje različito, što potvrđuje i pravna teorija.²²

Zaključno, koherentnost i konzistentnost pojmovi su koji su povezani, ali ih svakako treba razlikovati. Proizlazi da bi u pravu EU-a trebalo upotrebljavati pojam koherentnost, koji slijedi pravnu tradiciju većine europskih zemalja i njihove prijevode Ugovora radi izbjegavanja pravne nesigurnosti. Iz istog razloga i u hrvatskoj službenoj verziji Ugovora trebalo bi koristiti samo jedan pojam: koherentnost.²³

2. Pojmovno određenje

Utvrđeno je da su koherentnost i konzistentnost pojmovi koji su povezani, ali ih svakako treba razlikovati, a autori koji pišu o koherentnosti slažu se s time.²⁴ Znanstvena literatura koja obrađuje pojam koherentnosti opsežna je, ali autori se u definiranju pojma koriste različitim pristupima. Neki autori čak ističu kako koherentnost kao pojam nije pravne prirode²⁵, a drugi autori navode da koherentnost predstavlja jednu od glavnih konstitucionalnih vrijednosti prava Europske unije.²⁶

Tietje ističe da danas u pravu postoje dva glavna objašnjenja pojma koherentnosti: deduktivno i semantičko. Robert Alexy prvi je predložio deduktivno objašnjenje koherentnosti koje objašnjava koherentnost kao vezu koja uključuje opravdavajuće i podržavajuće odnose. U tom smislu koherentnost je prav-

²² Dworkin, 1978., *op. cit.* u bilj. 7, str. 81 – 130; Balkin, *op. cit.* u bilj. 7, str. 105 – 176; MacCormick, 2003., *op. cit.* u bilj. 7, str. 106 – 108; Raz, *op. cit.* u bilj. 7, str. 272 – 321.

²³ Duić, D., *Pravni aspekti Zajedničke vanjske i sigurnosne politike EU s posebnim osvrtom na problem koherentnosti*, neobjavljena doktorska disertacija, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2014., str. 154 – 164.

²⁴ Alexy, R.; Peczenik, A., *The Concept of Coherence and Its Significance for Discursive Rationality*, *Ratio Juris*, br. 3, 1990., str. 130 – 147; Kress, K. J., *Legal Reasoning and Coherence Theories: Dworkin's Rights Thesis, Retroactivity, and the Linear Order of Decisions*, *California Law Review*, br. 72, 1984., str. 369 – 402; Hage, J. C., *Law and coherence*, *Ratio Juris*, br. 17, 2004., str. 87 – 105; Hurley, *op. cit.* u bilj. 7, str. 221 – 251; Balkin, *op. cit.* u bilj. 7, str. 105 – 176; MacCormick, 2003., *op. cit.* u bilj. 7, str. 106 – 108; Peczenik, *op. cit.* u bilj. 7, str. 131 – 152.

²⁵ Gauttier, P., *Horizontal Coherence and the External Competences of the European Union*, *European Law Journal*, vol. 10, br. 1, 2004., str. 23 – 41, str. 24.

²⁶ Tietje, *op. cit.* u bilj. 16, str. 217; Franklin, C., *The Burgeoning Principle of Consistency in EU law*, *Yearbook of European Law*, vol. 30, br. 1, 2011., str. 42 – 85.

ni argument koji se temelji na navodu koji se može opravdati nekim drugim navodom. Ovaj pristup, dakle, upućuje da je koherentnost stvar stupnja, to jest nije statički nego dinamički koncept. Semantičko objašnjenje koherentnosti uvodi Willem van der Velden. Van der Velden kritizira Alexyjevu deduktivnu koherentnost smatrajući je preuskom i ističe da je koherentnost u semantičkom značenju širi koncept koji se temelji na semantičkim vezama. Iz navedene rasprave proizlazi da bi u pravu definicija trebala biti uska kako bi osigurala pravnu sigurnost, stoga treba primjenjivati semantičku metodu samo u slučajevima kada deduktivna metoda ne daje odgovor. Dakle, treba smatrati da je koherentnost stvar stupnja, nije statički nego dinamički koncept.²⁷

Koherentnost u stvarnosti ima dvosmislenu prirodu²⁸ i predstavlja slojevit koncept pri čijem objašnjavanju u prvom redu treba odrediti njegovu značenje. U pravu, koherentnost je oblik pozitivne veze, tj. kreiranje pozitivne sinergije, komplementarnosti i dodane vrijednosti, dok konzistentnost predstavlja nepostojanje kontradiktornosti (proturječja) i utjelovljuje ideju kompatibilnosti. Konzistentnost se referira na karakter nekih ishoda ili stanja, koji su kompatibilni ili nekompatibilni, a koherentnost određuje kvalitetu procesa u kojem su u idealnim uvjetima subjekti združeni u proceduru postizanja pozitivnih veza.²⁹ Nadalje, koherentnost je u pravu stvar stupnja, a konzistentnost predstavlja statički koncept.³⁰ To bi značilo da neki pravni koncept može biti više ili manje koherentan, ali ne može biti više ili manje konzistentan, on ili jest ili nije konzistentan.³¹

Konzistentnost i koherentnost nisu pojmovi koji su međusobno zamjenjivi, ali može se smatrati da se međusobno ojačavaju. Koherentnost je širi i fleksibilniji pojam od pojma konzistentnosti i možemo smatrati da uključuje pojam konzistentnosti, ali nije njime ograničen.³² Hill smatra da koherentnost obuhvaća primitivnije sekundarne zahtjeve kao što su sveobuhvatnost, potpunost, kontinuitet i konzistentnost.³³ Koherentnost definitivno više predstavlja po-

²⁷ Usporedi *ibid.*, str. 217 – 220; Alexy, R., *Juristische Begründung, System und Kohärenz*, u: Behrends, O. (ur.), *Rechtsdogmatik und Praktische Vernunft. Symposium zum 80. Geburtstag von Franz Wieacker*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1990., str. 95.

²⁸ Cremona, M., *Coherence through Law: What difference will the Treaty of Lisbon make?*, *Hamburg Review of Social Science*, vol. 3, br. 1, 2008, str. 11 – 36, str. 13.

²⁹ MacCormick, 2003., *op. cit.* u bilj. 7, str. 106; Missiroli, *op. cit.* u bilj. 6, str. 4.

³⁰ Franklin, *op. cit.* u bilj. 26, str. 45.

³¹ Tietje, *op. cit.* u bilj. 16, str. 213.

³² Cremona, *op. cit.* u bilj. 28, str. 14.

³³ Hill, C.; Smith, M., *International relations and the European Union*, Oxford University Press, Oxford, 2011., str. 106.

zitivnu vezu nego izbjegavanje proturječja (kontradiktornosti). U našem primjeru za analizu, u okviru vanjske politike EU-a, možemo smatrati da koherentnost uključuje nepostojanje kontradiktornosti među različitim područjima vanjske politike EU-a (tj. konzistentnost) i uspostavljanje sinergije, tj. pozitivne veze među tim područjima. Koherentnost je, dakle, nadređena pojmu konzistentnosti i predstavlja viši stupanj strukturne harmonizacije.

Funkcionalno tumačenje pojma koherentnosti u europskom pravu znači da koherentnost osim što osigurava da različite politike ne budu međusobno proturječne, predstavlja i potragu za sinergijom među različitim komponentama politike EU-a. U tom smislu jamčenje konzistentnosti *stricto sensu* u području vanjskih poslova pridonosi postizanju veće koherentnosti u području vanjskog djelovanja EU-a.³⁴ Kombiniranje koncepta konzistentnosti (politika ili jest ili nije kontradiktorna) s idejom koherentnosti kojom je moguće mjeriti nivo postignute sinergije u području različitih politika omogućuje razumijevanje europske vanjske politike u cjelini.³⁵

MacCormick razlikuje konzistentnost i koherentnost normi. Navodi da konzistentnost treba shvaćati u smislu da bilo koja norma koja je kontradiktorna s obvezujućim pravilom ne može biti usvojena iako bi možda bila poželjna. S druge strane, prema njegovu mišljenju, kada se postiže koherentnost normi, mora se razmišljati u širem kontekstu, tj. norme koje nisu međusobno kontradiktorne (odnosno koje su međusobno konzistentne) mogu dovesti do nerazumljivog pravnog instituta. Pravnim institutom treba smatrati skup pravnih normi koji usko regulira neko područje. U ovom slučaju, kako navodi MacCormick, ako bi postojao pravni propis koji bi brzinu žutih automobila ograničavao na 20 km/h i ako bi postojao drugi propis koji ograničava brzinu crvenih automobila na 30 km/h, ti propisi ne bi bili međusobno kontradiktorni, ali doveli bi do pravnih nejasnoća. Zato treba gledati cijeli sustav kako bi se postigla koherentnost.³⁶ Dakle, treba smatrati da postoji koherentnost u pravu ako ona proizlazi ili ju je moguće objasniti načelima i pravnim pravilima koja su konzistentna. Ta načela i pravna pravila ne moraju biti temeljena na istom pravnom načelu ili pravilu, ali moraju se međusobno podržavati i svaki mogući sukob među njima mora biti rješiv.³⁷

S gledišta pravnih znanstvenika koherentnost predstavlja zahtjev, dok politolozi koherentnost smatraju u prvom redu pitanjem institucionalnih proce-

³⁴ Hillion, *op. cit.* u bilj. 16, str. 17.

³⁵ Gauttier, *op. cit.* u bilj. 25, str. 25.

³⁶ MacCormick, 2003., *op. cit.* u bilj. 7, str. 106 – 108.

³⁷ Balkin, *op. cit.* u bilj. 7, str. 105 – 117.

sa.³⁸ Politolozi i ostali znanstvenici koji nisu pravnici proučavaju koherentnost kroz prizmu birokratske politike i institucionalnog dizajna i ne uzimaju u obzir temeljne uloge pravnog sustava EU-a u njezinu osiguravanju.³⁹

S politološkog i općenito funkcionalnog gledišta razlikovanje pojmova koherentnosti i konzistentnosti manje je važno. Oba pojma izražavaju potrebu za koordinacijom politika i ciljeva kako bi se postiglo da EU djeluje ujednačeno. Pretpostavka je, dakle, da EU djelujući jedinstveno čini vanjsku politiku djelotvornijom i efikasnijom.⁴⁰ Prema prethodno navedenom, osiguravanje koherentnosti i izbjegavanje nedosljednosti su isto. Štoviše, važnost koherentnosti očituje se u izbjegavanju nedosljednosti. Važnost je koherentnosti u tome da osigurava Unijin kredibilitet na vanjskopolitičkoj sceni i time joj omogućuje da širi svoje vrijednosti i ostvaruje ciljeve na međunarodnoj sceni.⁴¹ Koherentnost je, dakle, koordinirano ponašanje koje se temelji na sporazumu država članica i Unije, koje koristi usporedne i kompatibilne metode kako bi se postigao jedinstven cilj čiji je rezultat neproturječna politika.⁴²

Dok inozemni pravni autori iscrpno pišu o koherentnosti, u domaćoj literaturi pojam je obrađen prilikom rasprava o otklanjanju proturječja između pravnih normi. Najšire o temi piše Miličić koji širi mogućnost proturječja (antinomija, nekoherentnosti) na pravni sustav u cjelini. Međutim, kada autori u teoriji prava i države spominju koherentnost, tj. *cohaerentia*, oni je spominju u vidu naziva sustava pravila za otklanjanje proturječja i ne ulaze u raspravu o samom pojmu koherentnosti.

Dakle, koherentnost se u domaćoj literaturi spominje prilikom rasprava o antinomiji u pravu. U literaturi iz teorije prava i države ne spominje se konzistentnost, međutim, autori definiraju što je antinomija u pravu. Antinomijom u pravu smatra se stanje u kojem međusobno postoje dva ili više obvezujućih, međusobno isključivih i oprečnih, dogmatskih zahtjeva vlasti izraženih nekim od oblika prava. Dakle, riječ je o međusobnom neskladu obveznih pravnih

³⁸ Christiansen, T., *Intra-institutional politics and inter-institutional relations in the EU: towards coherent governance?*, Journal of European Public Policy, vol. 8, br. 5, 2001., str. 747 – 769.

³⁹ Portela, C.; Raube K., *Six Authors in search of a Notion L: (In) Coherence in EU Foreign Policy and its Causes*, Hamburg Review of Social Science, vol. 3, br. 1, 2008., str. 1 – 9, str. 5.

⁴⁰ Missiroli, *op. cit.* u bilj. 6., str. 6.

⁴¹ Mahncke, *op. cit.* u bilj. 6, str. 46.

⁴² Krenzler, H. G.; Schneider, H. C., *The Question of Consistency*, u: Regelsberger, E.; de Schoutheete de Tervarent, P.; Wessels, W., *Foreign policy of the European Union: from EPC to CFSP and beyond*, Lynne Rienner Publishers, London, 1997., str. 134.

pravila.⁴³ Naziv antinomija podrijetlom je iz grčkog jezika i označava prijepor zakona, tj. proturječe (nekonzistentnost). Pravni sustav koji podrazumijeva skup svih pravnih normi koje postoje u nekoj državnoj zajednici⁴⁴ trebao bi biti usklađena cjelina i zato u njemu ne bi trebalo biti antinomija (proturječja), ali često pravni sustav nije usklađena cjelina. Upravo zbog spoznaje o neusklađenosti pravnih pravila u teoriji prava i države javlja se *argument a cohaerentia*⁴⁵ koji predlaže pravila kojima bi se otklonile antinomije u pravu. Pravila se izražavaju kao kriteriji vremena, tj. *lex posterior derogat legi priori* (kasnija norma ukida raniju normu iste pravne snage koja joj proturječi); kriteriji hijerarhije, tj. *lex superior derogat legi inferiori* (viša norma ukida nižu normu koja joj proturječi) i kriteriji specijalnosti, tj. *lex specialis derogat legi generali* (specijalna norma ukida opću normu).⁴⁶ Kako navedena pravila govore isključivo o normama, treba navesti da Miličić dodaje i mogućnost antinomija unutar cjeline pravnog sustava, tj. piše da antinomije mogu postojati u četiri osnovne razine: unutar pravnih normi (pravnih pravila), pravnih instituta (pravnih ustanova), pravnih akata (pravnih propisnika) i unutar cjeline pravnog sustava.⁴⁷

Iz analize domaće i strane literature možemo zaključiti da pravna analiza daje preporuke i krute definicije koje nije lako provesti u politološkom smislu, dok se politološki aspekt koncentrira ponajprije na opažanje nedostatka koherentnosti u procesu donošenja odluka i rada institucija.

Potrebno je na ovom mjestu razjasniti odnos prava i politike prema načelima koja postavljaju znanstvenici u području pravne znanosti (posebice oni koji obrađuju teoriju i filozofiju prava). Maure Zamboni donosi kompletno istraživanje o odnosu prava i politike, tj. propituje jedno od osnovnih pitanja teoretičara prava: je li pravo potpuno samostalno ili je povezano i pod utjecajem politike? U pravnoj teoriji politiku čini sustav vrijednosti, ali i proces

⁴³ Miličić, V., *Opća teorija prava i države*, sv. III, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 1999., str. 253.

⁴⁴ Perić, B., *Država i pravni sustav*, Narodne novine, Zagreb, 1992., str. 163.

⁴⁵ Neki autori ne upotrebljavaju ovaj izraz, nego govore o uklanjanju proturječnosti među normama prilikom sistemskog tumačenja prava. Vidi više u: Lukić, R. D., *Tumačenja prava*, Savremena administracija, Beograd, 1961., str. 115 – 117.

⁴⁶ Harašić, Ž., *Sudska argumentacija*, Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2010., str. 64; Tarello, G. M., *Argumentacija tumačenja i sheme obrazlaganja u pridavanju značenja normativnim tekstovima*, Zbornik za teoriju prava, IV, 1993., str. 239 – 279, str. 253; Visković, N., *Argumentacija i pravo*, Pravni fakultet u Splitu, Split, 1997., str. 70; Pavčnik, M., *Argumentacija u pravu*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1991., str. 157; Perić, *op. cit.* u bilj. 44, str. 192.

⁴⁷ Miličić, *op. cit.* u bilj. 42, str. 355.

kojim javna vlast onda te vrijednosti implementira.⁴⁸ On sam kaže da je pravo pod utjecajem dviju sila: jedne koja ga vuče u ruke političara (*politicization of the law*) i druge koja je usmjerena specijalizaciji i kompleksnosti (*specialization of law*). U radu donosi razmatranja o trima aspektima mogućih odnosa prava i politike: statički, dinamički i epistemološki.⁴⁹

Statički aspekt govori o odnosu prava i politike i pretpostavlja da je sadržaj prava potpuno nezavisan ili potpuno zavisano od politike.⁵⁰ Dinamički aspekt govori o odnosu procesa donošenja zakona i političkog poretka⁵¹ i slično kao i kod statičkog aspekta dolazi do razmatranja među znanstvenicima da je donošenje zakona alternativa političkom poretku ili proces ovisan o političkom poretku. Epistemološki aspekt govori o odnosu pravne teorije i političkih materijala (politički materijal je konceptualni i ideološki sadržaj koji oblikuju politički akteri, ali i onaj koji stvaraju znanstvenici – političke znanosti, radovi o moralu i filozofiji itd.), to jest razmatra na koji način politički materijali utječu na pravnu teoriju.

U svom radu, analizirajući sva tri aspekta odnosa prava i politike, Zamboni donosi tri modela njihova međusobnog odnosa. Prvi, tj. autonomni model, zagovaraju Kelsen i Habermas.⁵² Kelsen tvrdi da pravo uvijek ima isti oblik, neovisno o političkim vrijednostima. Drugi, tj. uključujući model govori potpuno suprotno – da pravo mijenja formu i strukturu ovisno o političkim utjecajima.⁵³ I konačno, treći model, tj. model križanja zagovaraju američki i skandinavski pravni poreci. On se temelji na postavci da pravo ostaje djelomično neovisno o političkim procesima, ali ipak dopušta njihov utjecaj.⁵⁴

⁴⁸ MacCormick, N., *Institutional Normative Order: A Conception of Law*, Cornell Law Review, br. 82, 1997., str. 1051 – 1070, str. 1062 – 1064.

⁴⁹ Zamboni, M., *Law and politics: a dilemma for contemporary legal theory*, Springer, Berlin – Heidelberg, 2008.

⁵⁰ Poznata debata između Fullera i Harta o utjecaju nacizma na njemačko pravo. Vidi više u: Hart, H. L. A., *Positivism and the Separation of Law and Morals*, Harvard Law Review, vol. 71, br. 4, 1958., str. 615 – 621; Fuller, L. L., *Positivism and Fidelity to Law – A Reply to Professor Hart*, Harvard Law Review, vol. 71, br. 4, 1958., str. 648 – 657.

⁵¹ Politički poredak je sustav aktera (institucionaliziranih ili neformalnih) koji svojim odnosima stvaraju politiku. Vidi više u: Weber, M., *The Profession and Vocation of Politics*, u: Lassman, P.; Speirs, R. (ur.), *Weber: Political writings*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994., str. 130 – 271.

⁵² Kelsen, H., *Čista teorija prava*, Naklada Breza, Zagreb, 2012., str. 13 – 26; Habermas, J., *Between Facts and Norms*, Polity press, Cambridge, 1998., str. 194 – 222, str. 201 – 205.

⁵³ Zamboni. *op. cit.* u bilj. 49, str. 49 – 80.

⁵⁴ *Ibid.*, str. 83 – 123.

Od navedenih modela u ovom radu bit će pri analizi primijenjen uključujući model, tj. onaj koji zagovara da pravo mijenja formu i strukturu ovisno o političkim utjecajima zato što je pravo EU-a uvelike pod utjecajem politike (kako politike EU-a, tako i nacionalnih politika država članica).

Proizlazi da iako u pravu pojmovi moraju imati jasnu definiciju kako ne bi dolazilo do pravne nesigurnosti, koherentnost se u pravu (u slučaju za analizu u ovom članku u pravu vanjskih poslova EU-a) treba definirati i proučavati uz uzimanje u obzir rada institucija i procesa donošenja odluka. Tako definiran pojam imat će pravnu definiciju koja je održiva ne samo znanstveno nego i praktično. Baš zbog tolike kontradiktornosti u definiranju i pristupu pojmu iduće poglavlje pokušat će ujednačiti teoriju koherentnosti uzimajući u obzir pravnu i politološku perspektivu tog pojma.

III. STUPNJEVI I DEFINICIJA KOHERENTNOSTI

Utvrđeno je da je koherentnost slojevit koncept koji sadržava više stupnjeva, o čemu piše više autora. Autori koji pišu o koherentnosti svakako se slažu oko činjenice da koherentnost nije isključivo postizanje konzistentnosti nego predstavlja nešto više.⁵⁵ Iz tog razloga, prihvaćajući uključujući model (koji zagovara da pravo mijenja formu i strukturu ovisno o političkim utjecajima) ovo poglavlje donosi definiciju koherentnosti kroz stupnjeve.

Nuttall navodi da postoje tri nivoa za razumijevanje koherentnosti: banalni, benigni i maligni. Banalni stupanj koherentnosti možemo još nazvati i neutralnim i predstavlja zahtjev za nepostojanjem kontradiktornosti, što je zapravo sinonim za konzistentnost. Ovaj stupanj predstavlja pokušaj da jedna politika ne bude kontradiktorna drugoj.⁵⁶ Takvo shvaćanje pojma usko je određeno praktičkim nužnostima i imperativima funkcionalnosti, a lišeno je normativne i kritičke konotacije. Političke implikacije otežavaju ostvarivanje cilja, tj. izbjegavanje nedosljednosti politika.⁵⁷

Benigni nivo koherentnosti možemo nazvati i “interakcijom”. U ovom smislu koherentnost treba tumačiti kao pozitivnu interakciju između institucija koje služe zajedničkom cilju. Koherentnost upotrebljava konstruktivne elemente kao kontinuiranu zajedničku težnju za postizanjem cilja. Cilj je

⁵⁵ Stephen, P., *Solving the Impossible: The Puzzle of Coherence, Consistency and Law*, Northern Ireland Legal Quarterly, vol. 59, br. 4, 2008., str. 395 – 410; Kress, K. J., *op. cit.* u bilj. 10; Marmor, *op. cit.* u bilj. 9, str. 27 – 62.

⁵⁶ Nuttall, *op. cit.* u bilj. 6, str. 25 – 26, 66, 89 – 90.

⁵⁷ Hill; Smith, *op. cit.* u bilj. 33, str. 111.

generirati drukčiju, integriraniju interakciju koja dugoročno stvara jedinstvo i poboljšava sustavne cjelovitosti.

Maligni nivo koherentnosti predstavlja unutarnju borbu za vlašću među institucijama. Također podrazumijeva i sukob konkurentnih političkih ciljeva. Ovaj nivo koherentnosti se javlja u trenucima provođenja reformi i poboljšavanja stupnja koherentnosti. Zapravo, maligna koherentnost je borba za prevlast među institucijama i birokratskim strukturama.⁵⁸

Cremona, govoreći o pravu EU-a, također navodi tri stupnja koherentnosti od kojih je prvi, kao i kod Nuttala, konzistentnost. Znači, prva razina pojma koherentnosti bila bi konzistentnost koja obuhvaća pravila za izbjegavanje sukoba između potencijalno konfliktnih normi i rješavanje sukoba ako se pojave (pravila hijerarhije).⁵⁹ U praksi bi to značilo, s obzirom da postoji nadređenost prava EU-a⁶⁰, dakle, ako je potrebno, norme europskog prava nadređene su suprotnim normama nacionalnog prava. Također, primarno pravo EU-a (Ugovori i opća načela prava) ima prednost pred sekundarnim pravom (akti institucija).

Druga razina koherentnosti znači učinkovitu raspodjelu zadataka između sudionika i izbjegavanje dupliciranja i praznina (pravila razgraničenja). To znači da svaka institucija mora djelovati ne samo unutar granica dodijeljenih Ugovorima nego mora djelovati i unutar svojih ovlasti.⁶¹ Raspodjela funkcija među institucijama je izraz institucionalne ravnoteže uspostavljene Ugovorom. Načelo supsidijarnosti⁶² također služi osiguravanju koherentnosti i to tako da nalaže: ako je Unija već regulirala neko područje koje je u domeni podijeljenih ovlasti, države članice ne smiju djelovati donošenjem akata suprotnih aktima Unije.

Treći nivo koherentnosti predstavlja sinergiju između normi, aktera i instrumenata (načelo suradnje i komplementarnosti), što je propisano u članku 4. stavku 3. UEU-a; članku 13. stavku 1. UEU-a i članku 7. stavku 1. UFEU-a.⁶³

⁵⁸ Nuttall, S., *Consistency and the CFSP: A Categorization and its Consequences*, EFPU Working Paper, London, London School of Economics and Political Science, 2001., dostupno na: <http://www.lse.ac.uk/Depts/intrel/pdfs/EFPU%20Working%20Paper%203.pdf>.

⁵⁹ Cremona, *op. cit.* u bilj. 28, str. 14.

⁶⁰ Predmet 6/64 Flaminio Costa v. ENEL (1964) ECR 31.

⁶¹ Pročišćene inačice Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o funkcioniranju Europske unije [2010] OJ C83/13, čl. 13. UEU-a.

⁶² Pročišćene inačice Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o funkcioniranju Europske unije [2010] OJ C83/13, čl. 5. UFEU-a.

⁶³ Pročišćene inačice Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o funkcioniranju Europske unije [2010] OJ C83/13.

Ovaj nivo implicira da su norme, akteri i instrumenti pozitivno udruženi u ostvarivanju ciljeva iz Ugovora.⁶⁴

Ako uzmemo u obzir stupnjevanje koherentnosti prema viđenju dvaju autora, Nuttalla (politološki pristup) i Cremona (pravni pristup), možemo zaključiti da stupnjevi nisu jednako definirani, ali se idejno poklapaju. Sukladno tome, u nastavku slijedi prijedlog definiranja triju stupnjeva koherentnosti koji ujednačavaju pravno-politološko gledište.

Prvi stupanj koherentnosti možemo nazvati pozitivnom koherentnošću i/ili koherentnost normi koja predstavlja izbjegavanje kontradiktornosti među propisanim normama i aktima aktera, tj. konzistentnost. Naziv pozitivna koherentnost označava činjenicu da ovaj stupanj predstavlja obvezu činjenja: obveza rješavanja sukoba između konkurentnih i kontradiktornih normi (izbjegavanje kontradiktornosti), tj. konzistentnost.

Drugi stupanj koherentnosti treba nazvati negativna koherentnost i/ili koherentnost subjekata. Negativna koherentnost predstavlja obvezu institucija i aktera da se u skladu s ovlastima koje su im dodijeljene Ugovorima pri ostvarivanju ciljeva ne sukobljavaju. Ovaj stupanj treba nazvati negativnom koherentnošću zato što iako Ugovori propisuju ovlasti za svaku pojedinu instituciju, u praksi dolazi do sukoba, tj. "borbe za vlašću među institucijama". Naziv negativna koherentnost proizlazi iz činjenice da ovaj stupanj predstavlja obvezu nečinjenja: izbjegavanje sukoba oko nadležnosti i izbjegavanje dupliciranja i praznina. Iz navedenog možemo zaključiti da politološka perspektiva u ovom stupnju dopunjuje pravnu i time daje idealnu definiciju ovog stupnja.

Trebalo bi gledati na pozitivnu i negativnu koherentnost kao dva izjednačena stupnja, dok treći stupanj koherentnosti predstavlja viši stupanj koji im je nadređen. Dodana vrijednost i/ili koherentnost sustava (treći stupanj koherentnosti) predstavlja pozitivnu interakciju između institucija, tj. sinergiju između normi i instrumenata. Proizlazi da pozitivna i negativna koherentnost dovode do trećeg, najvišeg stupnja koherentnosti. Da bi došlo do dodane vrijednosti (da bi sustav bio koherentan), tj. da bi se postigla komplementarnost, sinergija i sustavna cjelovitost, potrebno je ostvariti konzistentnost i ukloniti sukobe oko nadležnosti.

Treći stupanj koherentnosti predstavlja koherentnost koja je propisana kao obveza iz Ugovora. Dakle, koherentnost je slojevit pojam koji predstavlja

⁶⁴ Vooren Van, B., *EU External Relations Law and the European Neighbourhood Policy: A Paradigm for Coherence*, Routledge, London – New York, 2012.

sustavnu cjelovitost, tj. komplementarnost i sinergiju pravnih normi, akta i instituta. Koherentnost se ostvaruje kroz izbjegavanje kontradiktornosti i suzdržavanje od sukoba oko nadležnosti.⁶⁵

IV. ZAKLJUČAK

Koherentnost koja u pravu EU-a predstavlja ugovornu obvezu sadržava više nivoa i isprepleće se s drugim pravnim pojmovima. Prvo i najvažnije jest da koherentnost svakako treba razlikovati od konzistentnosti. Koherentnost i konzistentnost su pojmovi koji su povezani, ali je koherentnost slojevit pojam koji sadržava više stupnjeva i višeg je stupnja od konzistentnosti. Dakle, neki skup elemenata, koncept ili pravni sustav može biti više ili manje koherentan, ali ne može biti više ili manje konzistentan, on ili jest ili nije konzistentan.

Analiza provedena u ovom radu daje nam odgovor što je to što čini razliku između koherentnosti ili konzistentnosti, tj. koji su stupnjevi koherentnosti. Utvrđeno je da konzistentnost predstavlja prvi stupanj koherentnosti, tj. pozitivnu koherentnost i/ili koherentnost normi. Naziv pozitivna koherentnost označava činjenicu da ovaj stupanj predstavlja obvezu činjenja: obveza rješavanja sukoba između konkurentnih i kontradiktornih normi (izbjegavanje kontradiktornosti), tj. konzistentnost. Drugi stupanj koherentnosti treba nazvati negativna koherentnost i/ili koherentnost subjekata. Naziv negativna koherentnost proizlazi iz činjenice da ovaj stupanj predstavlja obvezu nečinjenja: izbjegavanje sukoba oko nadležnosti i izbjegavanje dupliciranja i praznina.

Iz navedenog proizlazi da pozitivna i negativna koherentnost dovode do trećeg, najvišeg stupnja koherentnosti (dodana vrijednost i/ili koherentnost sustava). Da bi došlo do dodane vrijednosti (da bi sustav bio koherentan), tj. da bi se postigla komplementarnost, sinergija i sustavna cjelovitost, potrebno je ostvariti konzistentnost i ukloniti sukobe oko nadležnosti.

Treći stupanj koherentnosti predstavlja koherentnost kao pojam. Dakle, koherentnost je slojevit pojam koji predstavlja sustavnu cjelovitost, tj. komplementarnost i sinergiju pravnih normi, akta i instituta. Koherentnost se ostvaruje kroz izbjegavanje kontradiktornosti i suzdržavanje od sukoba oko nadležnosti.

Primijenimo li predloženo na slučaju za analizu, proizlazi sljedeće: kada bi postojao zahtjev da vanjska politika EU-a bude "samo" konzistentna, to bi značilo da dokumenti koje Visoki predstavnik za vanjske poslove i sigurno-

⁶⁵ Duić, *op. cit.* u bilj. 23, str. 164 – 170.

snu politiku upućuje prema jednoj državi moraju *stricto sensu* odgovarati dokumentima Europskog vijeća. Ono što zahtijeva koherentnost jest viši stupanj usklađivanja, tj. postizanje sinergije među akterima neke politike. To znači da sva postupanja Visokog predstavnika za vanjske poslove i sigurnosnu politiku, osim što nisu kontradiktorna, moraju sveobuhvatno pratiti kontinuitet postupanja drugih institucija i država članica u području neke politike. Ovdje dolazi do stupnjevanja, pa se primjerice može reći da je odnos Visokog predstavnika za vanjske poslove i sigurnosnu politiku koherentniji s Europskim vijećem nego s državama članicama zato što postupci Visokog predstavnika za vanjske poslove i sigurnosnu politiku u potpunosti prate postupke i odluke Europskog vijeća, dok to nije slučaj s politikom država članica. Koherentnost, dakle, daje kompletnu sliku međusobnih odnosa politika i aktera i na taj način pomaže razvoju politika i rješavanju mogućih problema.

Vidljivo je iz primjera da je navedeni test, tj. analizu postizanja koherentnosti kroz stupnjeve, lako provesti i doći do zaključka je li (ili ako nije, do kojeg stupnja jest) ostvarena obveza osiguranja koherentnosti u nekom pravnom sustavu.

Summary

Dunja Duić *

THE CONCEPT OF COHERENCE IN EU LAW

Coherence is a subject of study in many scientific disciplines. In the last few decades it has also gained substantial popularity in the field of philosophy of law. The notion of coherence has several levels and it overlaps with other legal terms. For this reason, this article will try to bring together various theories of coherence. The aim of this paper is to determine the meaning of the term coherence. The concept of coherence will be defined using the example of EU law on external relations. The Lisbon Treaty has placed a major imperative on the process of achieving coherence between Union's policies and activities. Today there is a legal obligation of the Union and the Member States to ensure coherence. Since there is no consensus among legal scientists about what coherence is, and taking into account the said obligation to ensure coherence under EU law, the need for an interpretation and definition of the notion of coherence becomes apparent. Although the focus of this paper is the EU legal system, its conclusions can be applied to any other legal system. This paper will explain the concept of coherence. The explanation is based on the legal, philosophical, linguistic and political analyses. Furthermore, the paper will analyse the relation of coherence and consistency. Finally, the last chapter of the paper will define levels of coherence.

Keywords: coherence, consistency, EU law, EU external relations

* Dunja Duić, Ph. D., Senior Assistant, Faculty of Law, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Stjepana Radića 13, Osijek; dduic@pravos.hr

